

AFRICKÝ STÁT

I. ÚVOD

Africký stát, podobně jako kterýkoli jiný světový stát, existuje a funguje jako politická jednotka na daném mezinárodně uznanými hranicemi vymezeném území. Podle Maxe Webera (africký) stát stojí před několika základními úkoly. Zejména se jedná o vytvoření státních institucí a mechanismů, které budou schopny zabezpečit společenský pořádek a respektování zákonů (třeba i násilím, pokud to bude nutné) pro občany, kteří žijí na daném území. (Beethan-Weber 1987)

Zájem afrikanistů a politologů o problematiku afrických států se objevuje až v 70. letech, když předtím byla pozornost věnována jen některým dílčím aspektům fungování afrického státu (politické strany, ideologie, státní administrativa). Afrikanisté vnímali stát jako suverénní entitu, území, kde se odehrávaly zajímavé politické, ekonomické a sociální změny, zkoumali proces vytváření novodobých afrických národů, ale jen málo z nich si v 60. letech uvědomovali, že africký stát je tvořen systémem různých institucí, které mezi sebou komunikují, ovlivňují se, bojují o legitimitu a postavení v daném systému, a že tento systém je nutno zkoumat nejen v jednotlivostech, ale i ve své celistvosti.

Nepříliš hluboké analýzy struktury a fungování různých afrických států již na první pohled ukazují, že mezi nimi existují významné rozdíly. Státní model Tanzánie se výrazně liší od fungování státu v Pobřeží slonoviny či Keni, podobně jako autoritářské vlády Bandy v Malawi či Mobutu Sese Seko v Zaire od afromarxistických vlád v Angole, Mosambiku či Etiopii.

Historický materiál čtyřiceti pětileté samostatné existence většiny afrických zemí ukazuje některé zásadní tendence vývoje afrického státu. Koloniální velmoci se před svým odchodem snažily po sobě zanechat stát fungující na principech liberální demokracie, ale vývoj prvního desetiletí nezávislosti přesvědčivě ukázal, že nové africké elity se spíše inspirovaly v dědictví koloniálního státu založeného na silné personální autoritě a autoritářské moci než na principech liberální demokracie.

Pokud někteří autoři zpočátku používali termín post-nezávislostní stát (post-independent state),¹ který měl svým názvem zachytit nový politický fenomén na africkém kontinentu, pak od poloviny 60. let se již v odborné literatuře zásadně objevuje jen termín post-koloniální stát (post-colonial state). (Young 2004:23) Od počátku 90. let v souvislosti s třetí vlnou demokracie, která zasáhla ve větší míře i africký kontinent, vedou afrikanisté rozsáhlou diskusi o konci tzv. post-koloniálního státu a jeho nahrazení liberálním státem. (Young 1994).

Podle našeho názoru došlo po roce 1990 ve většině afrických zemích ve struktuře a hlavně v řízení afrického státu k tak zásadním změnám, že je zcela oprávněné hovořit o nové etapě afrického liberálního státu. Na druhé straně jsme však v 90. letech svědky i rozsáhlé krize (kolapsu) některých afrických států, které částečně zpochybňují základní vývojovou tendenci k demokracii.

Následující kapitola je rozdělena do několika základních tematických okruhů. Nejdříve budeme analyzovat africký stát v historickém vývoji, přičemž se budeme věnovat koloniálnímu, post-koloniálnímu, současnému liberálnímu státu a zastavíme se i u příčin kolapsu některých afrických států v 60. a 90. letech. V další části se zaměříme na fungování afrického státu, kdy se budeme soustředit především na problematiku centralizace (koncentrace politické moci), strukturu státní moci, státní mocenské prostředky, právní systém a propojení afrického státu s politickým prostředím.

II. VÝVOJ AFRICKÉHO STÁTU

II.1. Koloniální stát

Koloniální velmoci po vojenské okupaci afrických zemí zaváděly na dobytém území novou administrativní správu, která se většinou jen na nejnižší úrovni opírala i o některé domorodé sociální instituce tradiční africké společnosti. Hlavním principem koloniálního státu byla výstavba přísně hierarchické administrativy, která spočívala na koncentraci politických a administrativních funkcí v rukou koloniálních (evropských) úředníků, kteří spravovali nejrůznější oblasti státní správy (výběr daní, zdravotnictví, veřejný pořádek, vzdělání, sociální služby atd.).

Většina zásadních politických a ekonomických rozhodnutí byla přijímána v koloniálních metropolích, za které zodpovídali pověřeni vládní ministři. Charakteristickým rysem koloniální administrativy bylo nerozlišování mezi rozhodováním a realizací politických rozhodnutí (smíšení legislativy a exekutivy). Koloniální vláda se při prosazování svých rozhodnutí pevně opírala o vynucovací aparát (policie, bezpečnostní služby,

¹ Dosažení politické nezávislosti bylo z pohledu afrických nacionalistických vůdců obrovským historickým mezníkem, proto nikdo nepředpokládal, že by nově vytvářené africké státy mohly přebírat zkušenosti z fungování koloniálních států, zejména když hlavním politickým motem většiny z nich bylo odmítání všeho, co nějak souviselo s koloniální vládou.

armáda) a v případě střetu neváhala s jejich okamžitým nasazením. „Koloniální stát byl přirozenou vojensko-administrativní jednotkou.“ (Chazan a kol 1999:43).

Evropské státy, které ve vlastních zemích většinou prosazovaly principy liberální demokracie,² pak ve svých koloniích vystupovaly jako autoritářské režimy, které programově potlačovaly všechny pokusy o politické aktivity domorodého obyvatelstva. Koloniální stát proto můžeme charakterizovat jako autoritářský systém, který sloužil k potlačení domorodého obyvatelstva a k zabezpečení politické a ekonomické moci koloniální velmoci. Koloniální stát se neopíral o žádnou legitimitu a v praxi o ni ani neusiloval. Legitimita se opírala o násilné prostředky moci.³ Všechny jeho instituce byly vytvářeny s cílem prosadit a upevnit koloniální moc a zabezpečit efektivní zejména ekonomické fungování kolonie (nový trh, levná pracovní síla, vývoz surovin a zemědělských plodin).

II.2. Post-koloniální stát

Po druhé světové válce, když si koloniální velmoci uvědomily, že dlouhodobě nemohou zastavit národněosvobozenecký boj, začaly se některé koloniální vlády připravovat na předání politické moci. Velká Británie ve 40. a 50. letech v některých afrických zemích (Ghana, Nigérie, Sierra Leone) zahájila tzv. proces afrikanizace státní správy, díky kterému téměř 50% státních úředníků bylo v době předání moci afrického původu. (Chazan a kol 1999:43) Podobně i ve francouzských koloniích zejména vzdělání Afričané postoupili v některých případech do poměrně vysokých administrativních funkcí, ale jejich počet byl ve srovnání s Británií spíše omezen. Hlavním problémem pomalé afrikanizace státní správy byla zejména nízká úroveň vzdělání afrického obyvatelstva, když v koloniích existovaly většinou jen základní školy, které umožnily Afričanům získat pouze elementární znalosti (číst, psát a počítat). Jen malý počet afrických dětí většinou z prominentních afrických rodin (kmenová šlechta, náčelníci, obchodníci atd.) získal možnost studovat na elitních středních školách a zahraničních univerzitách v metropolích.

Proces dekolonizace probíhal velmi obtížně a jestli byl zřetelný v politické sféře, pak prakticky nezasáhl státní byrokracii a strukturu státní moci. Proces transformace afrického státu se vyvíjel dvěma základními směry, na jedné straně formou postupného jednání s koloniální mocí (britské, francouzské, španělské, italské a belgické kolonie), na straně druhé otevřeným ozbrojeným či neozbrojeným konfliktem (portugalské kolonie, Alžírsko, francouzská Guinea). Britové se pokoušeli připravit pro své kolonie westminsterský systém, Francouzi prosazovali do afrických ústav centralizovaný model Páté republiky. Africké ústavy byly velmi častým kompromisem mezi zájmy koloniálních metropolí a nacionalistických vůdců.

Po vyhlášení politické nezávislosti se k moci dostávají představitelé politických stran a hnutí, jejichž legitimita se opírala nejen o volební vítězství,⁴ ale především o postavení hlavních nositelů protikoloniálního boje. Tito nacionalističtí vůdci se ocitají v poměrně paradoxní situaci, když jim koloniální metropole předávají narychlo vytvořené liberální politické instituce (včetně systému politických stran, parlamentu), s jejichž existencí a fungováním nemají žádné zkušenosti a jsou pro ně prakticky neznámé. Jejich zkušenosti z prosazování politické moci jsou ovlivněny fungováním centralistického a autoritářského koloniálního státu. Přirozeným výsledkem této nenormální situace byla postupná likvidace liberálních prvků (zákaz politických stran, posílení pravomocí prezidenta), centralizace státní moci a posílení autoritářského modelu řízení, které později ve většině zemí vyústilo ve vytvoření politického systému jedné vládnoucí strany (one-party state).

Vzhledem k charakteru koloniálního státu, nová africká byrokracie nebyla dostatečně připravena na zvládnutí náročných úkolů státní administrativy. Struktura koloniálního státu byla prakticky beze změny transformována do nového afrického státu (často včetně předchozích nižších afrických úředníků, kteří povýšili do vyšších funkcí), aniž by nové mocenské elity nějak výrazně posílily jejich legitimitu před vlastním obyvatelstvem. Prostí Afričané s velkou nedůvěrou pohlíželi na zachované státní instituce a úřady, které v období kolonialismu byly nejzřetelnějším symbolem jejich útlaku. Navíc většina existujících státních institucí v minulosti fungovala na základě autoritářského rozhodování a dominance ve státní struktuře (např. ve vztahu k místní správě). Jestliže afričtí nacionalisté před získáním nezávislosti vystupovali ostře proti všem formám koloniální správy, pak po získání nezávislosti nepřistoupili k likvidaci koloniální státní správy a vytvoření vlastní, ale pokusili se o její přizpůsobení k vlastním potřebám. Post-nezávislostní stát se tak přeměnil ve stát post-koloniální.

Hlavní charakteristikou post-koloniálního státu je převzetí hlavních principů fungování koloniální vlády. Africký stát soustředí ve svých rukou veškerou politickou a ekonomickou moc (centralizace), vystupuje

² Výjimku tvoří samozřejmě Portugalsko a Španělsko, ve kterých v meziválečném a poválečném období existovaly nedemokratické autoritářské režimy.

³ Pokud chceme hovořit o nějaké legitimitě, pak můžeme zmínit jen tzv. mezinárodní legitimitu na základě výsledků Berlínské konference z let 1885-1886, kde se však rozhodovalo o osudu Afriky bez jejich vědomí a souhlasu obyvatel.

⁴ V řadě zemí proběhly před vyhlášením nezávislosti vícestranické volby, které stanovily vedoucí politickou sílu, která převzala v zemi politickou moc.

vůči svým obyvatelům autoritářsky, opírá se o klientelismus, má minimální legitimitu a výrazně zasahuje do ekonomiky země. Příznačné pro post-koloniální státní správu na všech úrovních jsou vysoké náklady (zejména mzdové) a masivní korupce.

Africký post-koloniální stát se všeobecně vyznačuje velkou slabostí. Jeho představitelé (byrokracie) a přinucovací aparát (policie, armáda) často vyjadřují velmi nízkou loajalitu vůči nositelům politické moci. Tato slabost afrického státu je dominantní pro většinu afrických zemí a v politické praxi se projevuje velkým počtem vojenských převratů nejen proti civilním, ale i vojenským vládám.

II.3. Současný liberální stát

K obratu v charakteru afrického státu dochází až na počátku 90. let v souvislosti s demokratizací řady afrických zemí. K této změně dochází nejen pod tlakem vnějších a vnitřních okolností (rozpad sovětského bloku a ukončení studené války, silný tlak opozice, odpor obyvatelstva), ale i dobrovolně, když politické elity již nejsou schopny dále řešit rozsáhlou politickou a ekonomickou krizi.

Proces demokratizace však není základním argumentem pro změnu charakteristiky afrického státu, protože ještě není zárukou transformace státních institucí. Velkou roli v přeměně post-koloniálního státu sehrály zejména Světová banka a Mezinárodní měnový fond, které souhlasily s dalšími půjčkami jen za předpokladu zvýšení efektivity státního aparátu (snížení byrokracie a nákladů na státní správu, omezení státních zásahů do ekonomiky, ukončení subvencování prodělečných státních podniků)

II.4. Krize afrického státu

Pokud se opřeme při studiu afrického státu o Weberovu klasickou mocenskou teorii státu, kdy klíčovými složkami státu je přesně definované teritorium, stálé obyvatelstvo a vláda, dojdeme ke zjištění, že v řadě afrických zemí po získání nezávislosti můžeme zpochybnit existenci fungujícího státu, respektive jeho institucí. Řada autorů⁵ hovoří dokonce o kompletním rozpadu některých afrických států, který souvisí s neschopností státu kontrolovat podstatnou část svého vlastního území a obyvatelstva (např. Etiopie, Angola, Somálsko atd.), neúčinností a neefektivností při zabezpečení fungování základních funkcí států (prosazení legislativy na území celého státu, boj s HIV a AIDS, ekonomická politika, ochrana etnických menšin).

První doložený příklad kolapsu afrického státu souvisí s vývojem Belgického Konga po získání nezávislosti v letech 1960-1961. Nicméně tento příklad je velmi specifický, protože nešlo ani tak o krizi afrického státu, jak státu koloniálního, který po sobě zanechali Belgičané. Hlavní příčina konžské krize spočívala víceméně ve faktu, že vzniklé státní instituce (armáda, úřad prezidenta, centrální vláda, místní vlády) nebyly schopny akceptovat autoritu jiných institucí, což vedlo k občanské válce, svržení legitimní vlády P. Lumumby a nastolení naprostého chaosu v zemi, který musel být řešen za pomoci mezinárodních jednotek OSN.

Teprve mnohem pozdější krize afrických zemí ukázaly, že tzv. postkoloniální africký stát je velmi labilní a vystavený řadě vnitřních a často i vnějších rizik. I. W. Zartman hovoří o dvou základních vlnách kolapsu afrických států. První vlna je spojena s koncem druhého desetiletí post-nezávislostního vývoje, kdy tzv. první nacionalistická generace je odstraněna od politické moci, přičemž nové elity nejsou schopny rychle vyplnit vzniklé vakuum. (Zartman 1995:2-3) Jako příklad je všeobecně uváděna např. občanská válka v Čadu mezi povstaleckými oddíly, které svrhly oficiální vládu (1980-82). Podobná situace vznikla v Ugandě po pádu Idi Amina Dada (1979-1981) nebo v Ghaně za vlády Hilla Limann (1979-1981). Svržené režimy byly nahrazeny novými vojenskými vládami, které však neměly ani legitimitu, ani schopnost efektivně získat kontrolu a moc v zemi.

Druhá vlna kolapsu afrických států přichází na počátku 90. let. Příčiny a průběh této krize jsou velmi podobné první vlně, když opět dochází k nahrazení autoritářských politiků, přičemž noví vládcí mají sílu předchozí režim zničit, ale nejsou sami schopni je plnohodnotně nahradit. Tak byl v roce 1990 svržen režim Siyada Barreho v Somálsku, který uvrhl tuto zemi do naprostého politického chaosu, během kterého přestaly fakticky fungovat všechny somálské státní instituce. K podobné státní krizi došlo po svržení diktátora Samuela Doe v Libérii (1990), Mengistu Haile Mariama v Etiopii (1990), přičemž v průběhu občanské války angolská ani mosambická vláda nebyla schopna téměř po 25 let efektivně spravovat většinu svého území. Nesmíme zapomenout ani na další země jako Rwanda, Burundi, Zaire, Demokratická republika Kongo, Súdán, Sierra Leone, jejichž státní instituce (exekutiva, legislativa, soudní moc, armáda) se díky etnickým, ekonomickým a jiným důvodům zcela rozpadly a v těchto zemích nastalo praktické bezvládní. Různé ozbrojené skupiny (např. klany v Somálsku) přebírají vládu nad menšími oblastmi a regiony a zavádí svá vlastní pravidla a zákony nezávisle na jiné moci.

⁵ Na tomto místě je nutno zejména připomenout základní práci I. Williama Zartmana „Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority (1995, Boulder, London: Lynne Rienner Publisher), ve které autor na příkladu 11 afrických zemí velmi přesvědčivě dokazuje naprostý rozklad státu a jeho institucí.

III. HLAVNÍ CHARAKTERISTIKA AFRICKÉ EXEKUTIVY

III.1. Centralizace a personální vláda

Po získání nezávislosti se nové politické elity ocitly v naprosto nové a neznámé pozici. Většinou díky volebnímu vítězství získaly kontrolu nad rozsáhlými územími, které nikdy nespravovaly, neměly tam vliv ani politické stoupence. Řada těchto oblastí, zejména vzdálených více od centra, žila naprosto vlastním životem a politické dění v centru sledovali z povzdálí nebo vůbec ne. Společenský řád fungoval podle pravidel ověřených staletí fungujícími tradičními strukturami. Politické strany, společenské organizace byly cizorodé instituce, které ještě výrazně nepronikly do života běžného Afričana.

Nové elity disponovaly z pohledu africké společnosti jen velmi slabou legitimitou, protože volby byly exportovány do afrického prostředí z Evropy, vlastně byly koloniálním dědictvím. Z pohledu obyčejných Afričanů volby a zavedení politických stran směřovalo k odstranění všeobecně rozšířeného afrického patrimonialismu a struktury tradiční společnosti. Pokud Afričané pohlíželi na centrální vládu jako legitimní mocenský úřad, pak jen z pohledu hlavního nositele protikoloniálního boje. Osobnosti Kwame Nkrumaha, Juliuse Nyerereho, Sekou Toureho, Hastingse Kamuzu Bandy, Kennetha Kaundy, Roberta Mugabeho, Nelsona Mandely, Agostinho Neta a mnoha dalších nemusely opírat svou moc o vítězství ve volbách, protože jejich autorita a legitimita vládnout automaticky vyplývala z jejich úlohy vůdců národněosvobozeneckého boje.

Odchod kolonizátorů nastolil ve většině zemí požadavek rychlé afrikanizace společnosti, veřejných institucí s cílem překonat koloniální dědictví. Řada zemí již velmi krátce po získání nezávislosti přistupuje k revizi ústav, posiluje pravomoci hlav státu na úkor vlády a parlamentu a přijímá legislativu, kterou posiluje úlohu vládnoucí strany. Afričtí vůdcové se snaží posílit svou osobní moc, omezit politické soupeření, vliv tradičních struktur africké společnosti (zrušení pravomocí kmenových náčelníků) a vymezit pravidla politické hry, které by byly pod jejich přímou kontrolou. Velká většina afrických států krátce po získání nezávislosti zavádí systém jedné vládnoucí strany (Angola 1977, Gabon 1968, Guinea-Bissau 1975, Mosambik 1977, Kenya 1963, Togo 1961, Uganda 1964 a mnoho dalších), jehož součástí je zákaz činnosti ostatních politických stran.

Jako hlavní důvody pro tyto závažné změny je uváděna snaha zabránit etnickým konfliktům a separatistickým tendencím a především sjednotit desítky a stovky kmenů na různé kulturní a společenské úrovni do jednoho národa. Existence vícestranického systému bez potřebné politické kultury, kdy většina politických stran vycházela z podpory různých etnik, kmenů a regionů, vyvolávala v afrických vůdcích pocity (často oprávněných) obav z hrozících etnoregionálních konfliktů. Dále afričtí vůdcové argumentovali, že centralizace a soustředění moci v rukou jedné politické strany urychlí proces přeměny africké společnosti a vybudování státu sociálního blahobytu. Podle některých z nich (Julius Nyerere) koncept one party state odpovídal tradicím africké společnosti a reflektoval africkou kulturu a hluboce zakořeněné normy konsensu. (Nyerere 1966: 196-197) Naopak S. Touré navrhoval ztotožnění národa s politickou stranou, protože se domníval, že alternativní politické postoje naruší národní zájmy. (Touré n.d.:52) Často likvidace prvků liberální demokracie (parlamenty, politické strany) se spojovalo s prohlubováním procesu afrikanizace. Z těchto důvodů částečné omezení osobních svobod bylo podle afrických vůdců nezbytnou obětí, aby bylo dosaženo očekávaného politického a ekonomického pokroku.

Výsledkem tohoto procesu je naprostá centralizace afrického státu, která se v struktuře státního systému projevila zejména masivním rozšířením administrativních orgánů a byrokracie a posílením represivních sil (policie, armáda). Centrem politického rozhodování se nestává podle očekávání bývalých koloniálních metropolí parlament a vláda, ale hlava státu, jeho nejbližší političtí spolupracovníci a stoupenci, případně ústřední výbor jediné vládnoucí strany. Proces konsolidace moci v africkém státu s výjimkou několika málo zemí je završen nastolením autoritářské vlády.

Hlavní příčiny tak rychlé a snadné centralizace a vytvoření autoritářského systému je nutno spojit s obdobím před a po získání politické nezávislosti. Především vládnoucí politické strany se mohly opírat o postavení hlavních nositelů národněosvobozeneckého boje, které jim umožnilo bez většího odporu koncentrovat moc ve svých rukou. Ústavní dokumenty, kterými se měly nové africké vlády řídit, byly často africkými vůdci chápány jako nutné kompromisy s koloniálními velmocemi, které po získání nezávislosti často zpomalovaly činnost vlády a státních institucí. Taktéž evropské modely vládnutí (westminsterský, francouzský poloprezidentský) byly naprosto cizorodé pro africké prostředí a staly se brzy hlavním cílem ústavních změn. Navíc praktická neexistence střední třídy, která by měla zájem na politickém soutěžení, umožnila snadnější koncentraci moci v rukou jednotlivců a jejich politických stran.

V politické praxi se centralizace projevila rychlou likvidací politické opozice, ostrým odmítnutím regionalizace a regionálních struktur jako hlavní hrozby národní jednoty, přičemž byly postupně likvidovány i střední úrovní moci, obvykle vycházející ze struktury tradiční společnosti (Ghana). Lokální vláda byla převedena přímo pod správu státních úředníků a z bývalých kmenových náčelníků a stařešinů vytvořili poradní orgány. Likvidace struktury lokální moci zbavila místní vůdce možnosti vytvořit efektivní opozici vůči centrální vládě.

Centrální úřady postavily mimo zákon politické organizace založené na partikulárních, sektářských a etnických základech. V Ghaně, Keni a Guineji byly podobné politické strany prohlášeny za ilegální a ohrožující

národní zájmy a jejich političtí vůdci byli pronásledováni a obviněni za zločiny proti národu. Centrální vláda nevedla jen útok proti případným politickým aktérům, ale zaměřila se na likvidaci či diskreditaci náboženských (Senegal) a tradičních vůdců (Sierra Leone). V Guineji byl tradiční systém náčelnictví prohlášen za ilegální.

Nové africké vlády taktéž přijaly zásadní opatření k omezení vyjádření opozičních názorů. Na jejich potlačení byly přijaty nové zákony, které umožňovaly represivním orgánům ostře zakročit proti opozičním politikům a uvěznit je bez soudního nařízení na určitou dobu. Tyto represe vedly řadu opozičních politiků, kteří často stáli u zrodu politické nezávislosti, k odchodu do exilu nebo skončili ve vězení. Vlády se zaměřily i na kontrolu či likvidaci nezávislého tisku. Opoziční postoje a názory byly považovány za zradu zájmu afrických národů, která musely být represivními orgány okamžitě vymýceny.

III.2. Budování struktury státní moci

Jak již bylo řečeno výše, africká státní administrativa se mohla jen částečně opřít o zkušené úředníky a byrokracii. Před nebo krátce po získání nezávislosti řada afrických zemí podnikla opatření ke zvýšení kvality domácího vzdělávacího systému a posílila počty afrických studentů na zahraničních školách a univerzitách. Obecně se dá říci, že africká administrativa ve svých řadách soustředila nejvzdělanější část obyvatelstva. Pouze ona mohla napomoci novým politickým elitám při prosazování jejich politické a ekonomické moci, při zavádění nových ekonomických, vzdělávacích, zdravotnických a rozvojových programů a při udržování plynulého chodu afrického státu. Politické elity si této reality byly dobře vědomy a přeměnily tuto byrokracii v účinný nástroj pro prosazování svých zájmů.

Po získání nezávislosti dochází k dramatickému zvyšování počtu nových státních orgánů a státní byrokracie. Mladí vzdělaní lidé jsou velmi rychle začleněni do státní správy, přebírají širokou odpovědnost a díky vysokým mzdám⁶ se rychle stávají uzavřenou společenskou skupinou. Během 60.let dochází každoročně k průměrnému 7% růstu státní administrativy, v roce 1970 téměř 60% všech mezd bylo vyplaceno státním zaměstnancům. O desetiletí později 50% všech nákladů státu směřovaly na mzdy státních úředníků. V některých zemích bylo dokonce 80% státních příjmů použito na mzdy. (Chazan a kol. 1999:55) Tzv. byrokratická buržoazie se přeměňuje v dominantní třídu post-koloniální africké společnosti a později je ještě doplněna vedoucími zaměstnanci státních podniků, které zakládá stát s cílem kontrolovat ekonomicky významné oblasti národního hospodářství.

Politické elity se snaží prostřednictvím politických struktur dostatečně kontrolovat státní byrokracii, přičemž jedním z důsledků této snahy o kontrolu je politizace státní správy, když členové vládnoucí strany jsou vtaženi do struktur státní služby (Tanzánie, Ghana). V jiných zemích politické strany naprosto absorbovaly státní správu, když se na všech úrovních exekutivy postupně smývá rozdíl mezi politikem a úředníkem. Dochází k úplnému prorůstání státní správy se strukturou politické strany (Angola, Mosambik, Guinea). Ústřední výbory jsou rozhodujícími orgány politického a ekonomického rozhodování. Posílení struktur afrického státu šla v některých státech tak daleko, že si byrokracie podřídila vládnoucí stranu (např. v Pobřeží slonoviny měla strana v rozhodování jen symbolickou úlohu). V jiných zemích členství ve straně otevíralo cestu do státní správy (Keňa).

Po získání nezávislosti zaznamenávají největší růst ministerstva vzdělání, zdravotnictví, sociální péče, nově se budují ministerstva zahraničních věcí, obrany, vnitra, ekonomického plánování, financí. Růst počtu úředníků se negativně odráží na růstu nákladů na administrativní správu.

Absolutní moc státní byrokracie často propojené s byrokracií stranickou, přímý přístup ke státním prostředkům a zakázkám a v africké společnosti zakořeněný systém klientelismu otevřel cestu k velmi rozšířené korupci a úplatkářství.

III.3. Represivní složky státu

Kromě státní byrokracie zaznamenaly největší růst represivní složky státu. Budování policie a armády nebylo jen vyvoláno potřebou vytvořit základní atributy národního státu a zabezpečit obranu proti vnějšímu nebezpečí, ale především směřovalo k zabezpečení celistvosti země proti početným etnicko-regionálním skupinám, které neakceptovaly legitimitu nové vlády (Súdán, Zimbabwe, Kongo, Keňa, Uganda, Angola, Mosambik, Etiopie atd.). Základem nových afrických armád se většinou staly africké koloniální jednotky (většina bývalých anglických, francouzských a belgických kolonií) nebo národněosvobozenecká armáda (Angola, Mosambik, Guinea-Bissau). Africké represivní síly prošly rychlou afrikanizací, rozšířením a modernizací. Do konce 70.let např. nigerijská armáda vzrostla z 11.500 na 231.000 vojáků, Pobřeží slonoviny z 4.000 na 9.000, v Zambii z 3.000 na 20.000 atd. S růstem početních stavů afrických armád rostly i rozpočtové výdaje na armádu. V zemích jako Mosambik, Sierra Leone, Rwanda, Súdán či Botswana se pohybovaly

⁶ Pro africkou administrativu bylo naprosto obvyklé, že Afričané, kteří nastupovali do úřadů po svých evropských předchůdcích přejímali nejen jejich povinnosti, ale i platové podmínky, které mnohonásobně převyšovaly průměrné africké mzdy. Jak uvádí David Abernathy v některých zemích mzdy byrokracie 40-100x převyšovaly průměrný HNP na jednu osobu. Abernathy (1983: 11)

v rozmezích 5-7%, přičemž ve většině zemí se pohybuje v rozmezí 2-5% státního rozpočtu. V řadě zemí jsou vytvářeny speciální prezidentské elitní jednotky, které spadají pod přímé velení prezidenta a jejich úkolem bylo chránit jeho osobu a vládu před případně nespokojenou armádou.

Kromě armády dochází k prudkému růstu i polovojských a policejních jednotek, které mají často za úkol nejen dohlížet na společenský pořádek, ale vytvořit i mocenskou protiváhu armádě.

IV. Africká legislativa

Přestože evropské koloniální metropole usilovaly ve svých bývalých koloniích o pevné zakotvení základních principů liberální demokracie (ústava, volby, parlament, politické strany a stranický systém), tento jejich pokus prakticky zkrachoval po několika letech existence mladých afrických států. V souvislosti se zavedením systému one-party state, parlament přestal být rozhodujícím legislativním orgánem, protože veškeré rozhodování se přesunulo do rukou hlavy státu (prezidenta), případně ústředního výboru vládnoucí strany. Pokud zůstal zachován parlament, pak plnil jen reprezentační úlohu a potvrzovatele již přijatých legislativních aktů.

Situace se pomalu mění na počátku 90.let v souvislosti s procesem demokratizace, jedním z jejíž výsledků je organizace pravidelných parlamentních a prezidentských voleb. Nicméně vzhledem k silným prezidentským pravomocím ve většině afrických zemích se charakter parlamentu jako legislativního orgánu mění jen pozvolna zejména v těch zemích, kde volby mají jen quasi-demokratický charakter a členové parlamentu jsou přesnými vykonavateli rozhodnutí hlavy státu nebo dané politické strany.

V. Právní a soudní systém

Právní systém byl v afrických zemích budován na dvou základech, na zvykovém právu a soudních institucích zavedených koloniální administrativou. Několik století působící zvykové právo africké společnosti (pravidla řídicí vlastnictví půdy, sňatky, rozvody, poplatky za újmu atd.) se stalo pevnou součástí každodenního života africké společnosti a byly posléze kodifikovány jako základní normy afrického právního systému. Koloniální struktura soudu měla zabezpečit prosazení koloniálních zákonů a řešit případné spory, které se nepodařilo rozsoudit na nižší úrovni (odvolávací soudy). Po získání nezávislosti nové politické elity přeměňují daný právní systém pro potřeby nového afrického státu. Podobně jako státní správa a armáda, i soudnictví prochází rychlým procesem afrikanizace. Na rozdíl od státní správy si africké soudnictví zachovává větší samostatnost a v řadě případů plní úlohu dohlížitele na naplňování ústavy a zákonů.

Soudy často v afrických zemích vystupují kriticky proti politickým rozhodnutím, které jsou v rozporu s ústavou a právním řádem. V mnoha případech se politické elity dříve nikterak neohlížely na názor soudců a v případě evidentních rozporů vniklé problémy řešily změnou ústavy nebo přijetím nových zákonů (Ghana za K. Nkrumahu). Soudci se často stávají terčem útoků politických elit (Uganda, Nigérie, Zimbabwe) a v řadě zemí byly zatýkáni a uvězněni političtí oponenti, aniž by někdy stanuli před soudem (Keňa, Malawi, Guinea, Libérie, Gabon, Zambie, Tanzánie, Kongo, Ghana, Etiopie atd.)

Přestože se soudní moc často snaží vystupovat nezávisle a autonomně na moci výkonné, její rozhodnutí jsou přehlížena, nedodržována a soudci jsou vystavováni silnému politickému tlaku (Zimbabwe). Díky světovému veřejnému mínění se v posledních desetiletí podařilo zabránit řadě politickým procesům s cílem fyzické likvidace politických odpůrců.

Literatura

- Beethan, David – Weber, Max (1987). *The Theory of Modern Politics*. 2nd edition. Cambridge: Polity Press.
- Chazan, Naomi, Lewis Peter, Mortimer, Robert, Rothchild, Donald, Stedman, Stephen John (1999). *Politics and Society in Contemporary Africa*. 3rd Edition. Boulder, London: Lynne Rienner Publisher.
- Nyerere, Julius K. (1966). *Freedom and Unity*. Dar es Salaam: Oxford University Press.
- Touré, Ahmed Sekou (b.r.). *The Doctrine and Methods of the Democratic Party of Guinea*. Conakry: Democratic Party of Guinea.
- Young, Crawford (1994). *The African Colonial State in Comparative Perspective*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Young, Crawford (2004). „The End of the Post-Colonial State in Africa? Reflection on Changing African Political Dynamics.“ *African Affairs*, Vol. 103, s.23-49.
- Zartman, I. William (1995). *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder, London: Lynne Rienner Publisher.